

Foto: Torkild Lund.

Udsigtsbillede over Lille Vildmose, set fra Mulbjerg.

1 Når man er kravlet op i fugletårnet og ser ud over den lavtliggende Lille Vildmose og Kattegat i øst, er det ikke svært at forestille sig, at hele området engang har været oversvømmet af havet.

For godt 7.000 år siden (i Ældre Stenalder) var store dele af Vendsyssel omdannet til en lavvandet bredning forbundet med Limfjorden i syd. Havet er siden benævnt Littorinahavet, efter forekomsten af en lille snegl.

Kun meget højt liggende istidslandskaber undgik oversvømmelsen. Årsagen hertil var, at landjorden stadig var presset ned efter vægten af de ismasser, der i årtusinder havde ligget over landet, samt at da isen endelig smeltede, så steg vandstanden i havet adskillige meter. Littorinahavet oversvømmede området i adskillige tusinder år, og først for omkring 2.500 år siden begyndte landhævningen at indhente stigningen i havniveau, så området blev tørlagt. På dette tidspunkt blev området via strandvoldsdannelse afspærret fra Kattegat og omdan-

net til en lagune med brakvand. Lagunen havde afløb mod nord og syd til henholdsvis Limfjorden og Mariager Fjord.

Fra fugletårnet ser man tydeligt, hvor den gamle havbund findes, og hvilke områder der undgik oversvømmelsen. Vender man blikket mod østnordøst, ser man en lille, men markant bakke. Det er Mulbjerg.

Mulbjerg er et lille stykke morænelandskab fra sidste istid og har ikke været oversvømmet af Littorinahavet. Tilsvarende højtliggende morænelandskaber ses mod vest og syd. Grænsen mellem morænelandskab og hævet havbund består de fleste steder af en markant, stejl skrænt, der tydeligt viser, hvor Littorinahavets kystlinie lå. I tilgift kan man i skrænten ved Kongerslev få et kig ind i hvad der ligger under istidsaflejringerne. For her titter hvid skrivekridt frem. Det er tydeligst hvor kalkværket har blotlagt et 150 ha stort gravefelt

Under den fortsatte landhævning blev lagunen med tiden helt afskåret fra havet og omdannet til en lavvandet sø. Højmosedannelsen i Lille Vildmoses sydlige del er foregået uafbrudt siden år 500 e. Kr. og foregår stadig, hvor mosen henligger i naturtilstand. Området var da meget fladt, med terrænforskelle på mindre end 1 meter. På grund af dårlig afvanding og høj grundvandsstand i det kæmpemæssige område var betingelserne for mosedannelse til stede. Selve højmosefloden var oprindeligt 5500 ha. Heraf er godt og vel halvdelen enten nedbrudt eller under afgravning. Dog anses resten for at være af en sådan størrelse, at det i dag er den største uberørte højmose i det nordvesteuropæiske lavland

Foto: Torkild Lund.

Mulbjerg.

Højmoser er kendetegnet ved kun at få tilført vand og næringsstoffer fra atmosfæren. En intakt højmose hvælver sig over sine omgivelser som en stor badesvamp, der er gennemvædet af vand. "Svampen" består af tørve-mos, Sphagnum, der er i stand til at opsuge store mængder vand. Sphagnum spiller en altdominerende rolle for tørvedannelsen i højmosen.

Højmosens overflade syner meget ujævn, fordi den opbygges af et særligt system af våde huller, (høljer) og højere liggende tørre tuer af lyng. Dette netværk af tuer og høljer skaber en effektiv måde at holde på regnvandet. Umiddelbart efter en kraftig regnbyge kan man derfor tydeligt se, at høljerne er vanddækkede. I dagene herefter opsuges det meste af vandet i overfladetørven. Det vand, der ikke opsuges af tørven eller forsvinder ved fordampning, forbliver inde i højmosen, da mosen nedtil næsten er uigennemtrængelig for vand på grund af sammenpressede tørvelag. Det kan få den, der færdes i mosen, til at føle det, som om han går på en blød og lidt eftergivende pude.

Sphagnum er ekstremt nøjsom og modtager udelukkende næring fra nedbøren.

2 I mosen finder man først og fremmest tørv. Tørven indeholder rester af fortidens plantevækst, dyreliv og menneskets virksomhed – i hvert fald hvis man undersøger den tørv, der er dannet siden afslutningen af sidste istid, for ca. 10.000 år siden. Tørvedannelsen, og det vil sige tørvens væksthastighed, er helt afhængig af klimaet.

Da væksten af de forskellige sphagnumarter er afhængigt af nedbørsmængden, kan sphagnum, når den omdannes til tørv, fortælle om tidligere tiders nedbørsforhold og dermed om tidligere tiders temperaturforhold. Under varme og tørre perioder dannes en strukturløs, brunlig sort tørv, der er mere omsat. Under perioder med megen nedbør og forholdsvis koldt vejr dannes en lys og uomsat tørv, hvor man tydeligt kan erkende de enkelte sphagnumskud. Denne lyse tørv kaldes "hundekød". Får højmosen lov til at passe sig selv, det vil sige uden menneskelig indgriben i form af for eksempel dræning eller tørvegrovning, vil sphagnum-mosset kunne vokse frit. På godt 2000 år vil mosen vokse ca. 1 meter i tykkelsen.

De planter, der ses i højmosen, vokser sammen med sphagnummosset. Det er et artsfattigt samfund og består mest af diverse lyngarter, tranebær, revling, kæruld, hvid næbfrø og den kødædende plante soldug. Planternes fordeling afspejler højmosefladens opbygning af tuer og højler. I tuerne dominerer hedelyng og tuekæruld sammen med de tuedannende sphagnumarter. I højlerne er der smalbladet kæruld, hvid næbfrø og svømmende tørvemos. Dog ser man nu ofte nye arter indvandre på højmosen, for eksempel blåtop, gederams og bølget bunke. Sådanne arter er mere næringskrævende, og deres optræden viser, at næringstilførslen fra luften er steget. Luftforureningen kan med tiden få væsentlig indflydelse på mosens plantevækst og tørvedannelse.

Store dele af arealerne udnyttes i dag som tørvemuld til gartnerier og til havebrug. Pindstrup Mosebrug står for næsten hele indvindingen, og vurderingen er, at der er ressourcer til endnu 15 år. De afgravede arealer er retableteret til græsning. Der påtænkes at indlede forsøg med genopretning af højmosen

Siden 1999 har Lille Vildmose været ynglested for Danmarks hidtil eneste kongeørnepar. Toftesø, som blev genskabt i 1973 efter at have været afvandet i 200 år, og området omkring søen er en ornitologisk perle, som snart suppleres med gendannelsen af Birkesø på ca. 130 ha. Her yngler en del vandfugle, og desuden findes en stor skarvkoloni. Trane, rørhøg, og i visse år blå kærhøg og mosehornugle hører til området's sjældne ynglefugle. Om vinteren kan store flokke af sædgæs og gulnæbbede svaner opleves.

Andet:
Lille Vildmose Centret
Birkesøvej 16
Dokkedal
9280 Storvorde
<http://lillevildmose.dk/>

Lille Vildmose Største højmose i Vesteuropa

Hævet havbund, gamle laguner, øer af istidslandskaber og nu store moseområder er ingredienserne i landskaberne i det østlige Himmerland. Og ikke mindst Lille Vildmose, som nu er den største inaktive højmose i Vesteuropa

Fra toppen af den lille morænebakke Mulbjerg er der en fantastisk udsigt til det hele.

Hvor:

Lille Vildmose ligger nær østkysten af Jylland mellem mundingerne af Limfjorden og Mariager Fjord

Koordinater:

Mulbjerg
56.90943
10.260243

Find flere steder på:
www.geus.dk/naturperler

GEUS

www.geus.dk

Tekst:

Geolog og naturvejleder Tove Stockmarr